

Ковбас І.В. Зарубежний опыт деятельности по предоставлению публичных услуг и их внедрения в Украине

В статье охарактеризованы опыт по оказанию публичных услуг публичной администрацией зарубежных государств. Автором проведен детальный анализ предоставления публичных услуг в зарубежных государствах, который позволяет перенять и использовать положительные черты в отечественной практике.

Ключевые слова: публичные услуги, публичная администрация, должностное лицо, деятельность по предоставлению публичных услуг, государственные минимальные социальные стандарты.

Kovbas I.V. Foreign experience on the activities of public services and their implementation in Ukraine

The article describes the experience of providing public services public administration foreign countries. The author detailed analysis of the provision of public services in foreign countries that will adopt and use the positive traits in domestic practice.

Key words: public services, public administration, official, activities to provision of public services, state minimum social standards.

Луцький М.І.

**ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОДІАГНОСТИЧНИХ
МЕТОДІВ СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ
ЕКСПЕРТИЗИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ
ПРОЦЕСІ**

УДК 342.9

Постановка проблеми. Вагома роль судово-психологічної експертизи в адміністративному процесі не викликає ні у кого жодних сумнівів, однак для того, щоб під час судового засідання результати експертизи для судді та інших учасників процесу не виглядали чимось містичним, що є поза сферою розуміння, необхідно охарактеризувати загальні підходи до розуміння методів якими користуються експерти. З'ясування суті і можливостей тих чи інших методів, результативності і допустимості їх при експертному дослідженні осіб окремих вікових, професійних, статевих категорій тощо, видається актуальним з огляду на їх знання судьями та учасниками судового процесу де розглядаються справи про адміністративні правопорушення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавлення методами судово-психологічної експертизи виникло в дослідників з кінця 1970-х рр. перші характеристики методів ми знаходимо в роботах М. Коченова, Й. Кудрявцева, В. Мельникова, С. Цицарева, Я. Яковлева.

У новітніх наукових дослідженнях вітчизняних і російських науковців проблема характеристики методів судово-психологічної експертизи практично не досліджується, за винятком окремих праць у яких зустрічається звужене або не оправдано розширене уявлення про методи. Так, І. Кудрявцев писав про методологію експертизи, що піднімає її до рівня наукового чи філософського пізнання [5, с. 34]. Ми не можемо однозначно погодитися з подібним формулюванням, оскільки методологія експертизи носить прикладний характер, та здебільшого стосується пересічних людей, які не відзначаються геніальністю чи талановитістю, і тому для їх дослідження достатньо здебільшого традиційних навіть рутинних методів і методик.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування і розкриття змісту методів судово-психологічної експертизи, а зокрема психодіагностичних методів, які дають можливість експерту виявити психологічні особливості особистості, її поведінки і діяльності, що є першим кроком на шляху до розкриття сутності правопорушення, в даному випадку – адміністративного.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо розглядати психологічну експертизу ширше – як метод застосування експертних психологічних оцінок який може застосовуватися в різноманітних сферах соціальної дійсності, а не лише в юрисдикційному процесі, то в блоці її методів досліджень можуть бути виділені психодіагностичні, психопрогностичні і методи психологічного управління [4].

Судово-психологічна експертиза в адміністративному процесі, своєю метою має здебільшого діагностичний характер (виявлення особливостей психіки особистості, її поведінки і діяльності). Проте, коли мова може йти про передачу неповнолітнього

під нагляд і виховання батькам, педагогічному і трудовому колективу, то не лишні будуть і психопрогностичні методи.

Джерелами інформації для експерта є дані отримані ним під час проведення психологічної експертизи в експертній установі (особливо, коли проводиться комплексна психологічно-психіатрична чи медико-психологічна експертиза), в суді та матеріали справи про адміністративне правопорушення, різноманітні документи, продукти творчості під експертного (щоденники, записні книжки, листи, вірші, прозові твори, рисунки та ін.).

Психологічна експертиза із застосуванням методів психологічного управління в адміністративному процесі в принципі можлива але не в деліктному процесі.

Тому зупинимося в першу чергу на психодіагностичних методах, які дають змогу експерту виявити психологічні особливості особистості, поведінки і діяльності.

Психодіагностика в судово-психологічній експертизі пов'язана із психодіагностикою як галуззю психології, яка розробляє методи виявлення індивідуальних особливостей і перспектив розвитку особистості. Сучасно психодіагностика має на меті фіксувати і описувати в упорядкованому вигляді психологічні відмінності між людьми, групами людей, об'єднаних за якоюсь ознакою, наприклад, відмінності однієї людини від іншої за рівнем психічного, образного мислення, за віком, освітою, культурою, психологічними станами, психофізіологічними особливостями.

Психодіагностика проводиться за допомогою великої кількості засобів, інструментів, які можна об'єднати в діагностичні методи, методики і процедури. Поняття психодіагностики часто ув'язують чи вважають синонімом «психологічне тестування». Хоча тестування – це лише один із фрагментів діагностики, далеко не основний. Студенти-психологи і молоді випускники психологічних факультетів і відділень занадто багато уваги приділяють тестам і тестуванням, суттєво перебільшують їх роль. Зрештою тести складала люди, здебільшого вчені, виходячи із своєї спеціалізації в психології, на базі узагальнення особистого досвіду роботи з людьми з різною ментальністю, в різних країнах та в

різний час за останні більше ніж сто років. Тому валідність, адекватність, наприклад, американських тестів, тестів розроблених в Німеччині чи Швейцарії в першій половині ХХ ст. чи навіть тестів розроблених радянськими психологами мусять бути адаптованими до сучасних умов в Україні.

Тому з такою настороженістю до тестів відносилися академіки О. Леонт'єв, О. Лурія, Г. Костюк. Головним, можливо є не саме тестування чи його результати, а вміння психологом творчо інтерпретувати отримані дані, узгодити їх з даними отриманими при допомозі інших тестів та інших методів психологічного пізнання. Важливою обставиною адаптації і застосування тестів є стандартизація інструменту вимірювання в основі якої лежить поняття психічної норми, оскільки індивідуальна оцінка пов'язана із співставленням з результатами отриманих щодо інших осіб [2, с. 109]. Але цей еталон, «психічна норма» має динамічні часові і просторові характеристики. Тай ні конкретний вчений психолог чи психіатр, чи навіть науковий колектив, навряд чи рискне сьогодні дати статичну дефініцію психічної норми. Можливо в статистиці її навіть і не існує.

В процесі психодіагностики її суб'єктом є експерт-психолог, а об'єктом – індивідуальні психічні стани, процеси, властивості особистості підекспертного як багаторівнева ієрархічна функціональна система психічної регуляції. Завданням психодіагностики є вирішення завдань, успішність яких визначається здатністю психолога чітко усвідомити і сформулювати зміст певного психодіагностичного завдання для себе [6, с. 36-39].

Психодіагностика при проведенні судово-психологічної експертизи в адміністративному деліктному процесі має ту специфіку, що проводиться не добровільно, а в результаті рішення судді, що вона може бути пов'язана із негативними наслідками для особи підекспертного, і, що вона проводиться в умовах які можуть докорінно відрізнятись від тих, в яких постійно живе чи працює досліджуваний.

Експерт-психолог застосовуючи психодіагностичні методи розкриває індивідуальні прояви психічних законів і закономір-

ностей, які проявляються в поведінці і діяльності даної конкретної особистості підекспертного. Надійність і придатність методів дослідження свідчить про ступінь вірогідності отриманої інформації.

Загалом у експертному психологічному дослідженні використовуються як загальнонаукові методи (бесіда, спостереження, експеримент, моделювання та ін.) та власне психологічні методи. Останні можуть дробитися на групи: методи для діагностування, особистості, інтелекту, самосвідомості, мотиваційної сфери ціннісної орієнтації, станів особистості, міжособистісних взаємин.

Бесіда в судово-психологічній експертизі є методом отримання інформації в процесі вербальної комунікації. Виступає основним способом введення під експертного в ситуацію психологічного експериментування. Вона може проявлятися як суворі і чітка інструкція, чи вільне спілкування. Бесіда є емпіричним дослідження і дає змогу експерту виявити психологічні зв'язки, особливості мови і мовлення, протікання психічних процесів, та ін. Бесіда в психологічній експертизі виступає допоміжним методом (на відміну від психіатричної експертизи де вона є одним з основних методів).

При аналізі отриманих в процесі бесіди може поставати проблема відвертості підекспертного в бесіді. Тай сам експерт не є вільним від суб'єктивності – хоч бесіда планується заздалегідь, під час її проведення експерт не завжди може відволіктися від особи підекспертного (особливо, коли це правопорушник), від обставин скоєного правопорушення, свого ставлення до них. Звичайно, при високому рівні кваліфікації, достатньому загальному професійному і експертному стажі, вміння налагоджувати контакт з під експертним, можливості дати йому максимально висловитись (а це при дефіциті часу для експертизи) і одночасно абстрагуватись від відношення до підекспертного, його діянь, бесіда може бути доволі ефективним методом отримання потрібної для експертизи інформації. Бесіда як психодіагностичний метод може служити як вступ до головної, експериментальної частини,

вона сама може носити «експериментальний» характер – коли в її процесі перевіряються робочі гіпотези, чи виступати як інтерв'ю.

В процесі бесіди експерта цікавить не лише зміст відповідей підекспертного (факти, думки, словниковий запас, асоціації), але й його почуття, міміка, пантоміміка, жести, запинки, тощо. Цікавим є факт, що більшість фахівців психодіагностики не згадують про бесіду як про метод. Навіть в словнику-довіднику з психодіагностики України Л. Бурлачук і С. Морозов нічого про бесіду не пишуть [1].

Близьким до бесіди є метод *інтерв'ю*, як спосіб отримання потрібної для експерта інформації з допомогою усного опиту. Експерт перед інтерв'ю складає перелік запитань на які має бути дана відповідь підекспертним. Однак, інтерв'ю вважається досить суб'єктивним методом психологічного пізнання, оскільки при його застосування є ризик отримання недостовірних чи перекручених даних. Причиною такої недостовірності може бути підатливість реальному чи уявленому тиску експерта, схильність до вираження соціально-схвалених, законослухняних думок, вплив поведінкових установок і стереотипів мислення, невизразне усвідомлення власних думок, позицій, відносин, антипатія та негативізм по відношенню до експерта, свідомий обман, навмисне замовчування, «захисна» позиція (особливо, у правопорушника), мимовільні помилки та ін.

Близьким до бесіди і інтерв'ю є *анкетування* як опитування, що проводиться в письмовій формі заздалегідь підготовлених бланків. Анкета може стосуватися особистості підекспертного, фактів свідомості (думок, мотивів, очікувань, планів, оціночних суджень), фактів поведінки (реальних вчинків, дій, їх результатів) [3, с. 289, 297].

Не дуже пошанованим в психодіагностиці є метод *спостереження*. Можливо, тому, що в психіатрії – бесіда і спостереження основні методи. Оскільки в останні десятиліття взаємини між психологами і психіатрами, особливо при проведенні психологічних експертиз, були далеко не безхмарні, то напевно психодіа-

гности ігнорують бесіду і спостереження (як суб'єктивні методи), концентруючись на тестових (як об'єктивних).

Одночасно, ніхто не може заперечити доцільність методу спостереження при проведенні судово-психологічної експертизи. Він полягає в довільному, систематичному і цілеспрямованому сприйнятті психічних явищ, процесів і станів під експертного, вивчення їх специфічних змін при певних умовах і відшукування причин і характеристик цих явищ. Спостереження включає елементи теоретичного мислення у експерта (замисел, методичні прийоми, осмислення, контроль результатів) та кількісні методи аналізу (шкалування, факторний аналіз і ін.).

Точність експертного спостереження залежить від знань і досвіду експерта, рівня його кваліфікації. При психологічній інтерпретації отриманого в результаті спостереження проявляється минулий науковий та практичний досвід експерта, який включає і звичні стереотипи суджень, ціннісні орієнтації та ін. Звичайно, спостереження характеризується певною суб'єктивністю, яка може породжувати установку, сприятливу для фіксації значимого факту, що може породжувати інтерпретацію факту в дусі очікувань експерта. Відмова від передчасних узагальнень і висновків, багаторазовість спостереження, контроль іншими методами дозволяє збільшити об'єктивність цього методу. Основною причиною для цього є дефіцит часу у експерт-психолога.

На нашу думку, метод спостереження, власне як психологічний, використовується не лише психологами, але й юристами при проведенні оперативно-розшукових дій, дізнання, досудового слідства, судового розгляду. Чому мова йде не просто про метод спостереження, а про його психологічне «забарвлення»? Тому, що юрист теж за допомогою цього методу виявляє психологічну складову поведінки і діяльності того, за ким спостерігається. Він не може вдатися за допомогою до професійного психолога (особливо, при проведенні оперативних, таємних заходів), і вимушений сам складати «психологічний портрет» того, щодо кого ведуться такі дії. Звичайно, спостереження експерта-психолога більш науково обґрунтована, але й спостереження професійного,

досвідченого юриста (а кожен юрист з часом стає психологом-емпіриком) теж є доволі ефективним та результативним.

У процесі судово-психологічної експертизи експерт використовує *біографічний* метод, який полягає в збиранні і аналізі матеріалів, які характеризують життєвий шлях і розвиток психічних процесів, властивостей, явищ у людини, відносно якої проводиться експертиза. За допомогою цього методу можна простежити процес формування конкретної особистості, глибше і повніше зрозуміти її індивідуально-психологічні якості, риси характеру, нахили, здібності і ін. Предметом біографічного методу є перш за все письмові джерела, документи – автобіографія, листок обліку кадрів, пояснювальні і доповідні записки, рапорти, протоколи засідань, нарад, заяви, скарги, виступи в пресі, мемуари, щоденники, листи. Аналіз цих письмових джерел до певної міри збігається з специфікою застосування такого методу, як аналіз продуктів діяльності. Відмінність між ними – в колі джерел: в біографічному методі предметом аналізу є джерела, які виконані самим під експертним та документи на нього, а в методі вивчення продуктів діяльності – це лише документи, матеріали (та інші продукти праці) виконані самим підекспертним.

Біографічний метод може включати використання контент-аналізу як засобу реконструкції того, що в самому тексті письмового джерела (документу) безпосередньо не відображено. Контент-аналіз полягає у віднаходженні та вимірюванні, врахуванні всього змісту і об'єму інформації, яка передається текстом. Цей метод – це науковий аналіз тексту в його соціальному контексті при виділенні кількісних показників та їх обробці. За допомогою контент-аналізу виявляються психологічні характеристики підекспертного, їх взаємозв'язок з поведінкою і діяльністю (людина не завжди робить те, що говорить чи про що пише).

У процесі застосування контент-аналізу може бути виявлено те, що існувало до тексту і, що тим чи іншим чином отримало в ньому відображення (текст як індикатор певних сторін психічної діяльності автора чи адресата); визначення того, що існує лише в тексті як такому – різні характеристики форми (мови, структу-

ри, жанру повідомлення, ритму і тону мови); виявлення того, що буде існувати після тексту, тобто, після його сприйняття адресатом (оцінка різноманітних ефектів впливів).

Контент-аналіз складається з декількох стадій:

- а) формулювання теми, завдань і гіпотези;
- б) визначення категорій аналізу (найбільш загальні, ключові поняття, які відповідають експертним завданням);
- в) вироблення системи правил кодування інформації, створення матриць та комп'ютерних програм для обробки отриманої інформації. Можлива, звичайно і ручна обробка даних контент-аналізу, але це трудомістка і довга процедура. А експертиза, як вдома, справа термінова.

Близьким до біографічного методу є метод *анамнезу* про який пишуть вже згадувані М.Костицький, И.Кудрявцев, О.Слободяник. Анамнез застосовується в патопсихології і психіатрії та як метод психодіагностики в судово-психологічній експертизі з досвіду проведення комплексних психолого-психіатричних чи медико-психологічних експертиз. Він полягає в отриманні відомостей про умови життя підекспертного, перенесені ним соматичні і психічні захворювання, травми (в т.ч. внутрішні і родові), початок і перебіг захворювань, умови життя, лікування, роботи. Як правило, анамнестичні дані повідомляє сам підекспертний, його близькі, члени сім'ї, знайомі. Анамнез може бути об'єктивний чи суб'єктивний. Об'єктивний анамнез пов'язаний з інформацією отриманою від лікувальних закладів, близьких, родичів і знайомих та з неможливістю суб'єктивного аналізу в зв'язку з тимчасовими чи хронічними розладами психічної діяльності підекспертного, сенсорних утруднень сприйняття і передачі ним інформації. Суб'єктивний анамнез полягає в отриманні інформації від самого підекспертного в процесі експертизи.

Цей метод характеризується значною долею суб'єктивізму, оскільки інформація отримується від підекспертного та осіб, які можуть бути зацікавлені в розгляді судової справи та можуть свідомо і цілеспрямовано перекручувати певні події і дії.

В. Мельник, С. Цицаєв та Я. Яковлев вказують, що анамнестичний метод використовується для вивчення історії розвитку особистості під експертного і ретроспективного аналізу його поведінки під час вчинення правопорушення. Однак, вказані автори трактують його як синонім біографічного методу, з чим погодитися не можна в зв'язку з приведеними вище особливостями власне біографічного методу.

Висновки. Під час здійснення судово-психологічної експертизи використовується цілий ряд методів, кількість яких постійно зростає. Основною групою методів є психодіагностичні, які включають в себе комплекс різноманітних методик, завдяки яким експерт може з'ясувати сутність злочину, визначити психологічний тип підозрюваного. Володіючи як позитивними так і негативними сторонами кожен з психодіагностичних методів (бесіда, спостереження, експеримент, моделювання та ін.) не може бути об'єктивним, оскільки розкриває окрему групу проблем. Для повноти та об'єктивності діагностики має застосовуватися комплекс спеціально визначених тестів для дослідження конкретної людини і даних конкретних обставин справи.

1. Бурлачук Д.Ф. *Словарь-справочник по психодиагностике* / Д.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов. – СПб.: Издат. «Питер», 2000. – 528 с.
2. Бурлачук Л.Ф. *Психодиагностика: Учебник для вузов* / Л.Ф. Бурлачук. – СПб.: Питер, 2006. – 350 с.
3. Голян І.М. *Психодиагностика: Навчальний посібник* / І.М. Голян. – К.: Академвидав, 2009. – 463 с.
4. Костицький М.В. *Про метод експертних психологічних оцінок* / Костицький М.В., Луцький М.І., Луцький А.І. // *Юридична психологія та педагогіка. Науковий журнал.* – 2008. – № 2. – С. 21–33.
5. Кудрявцев І.А. *Комплексная судебная психолого-психиатрическая экспертиза. Научно-практическое руководство* / І.А. Кудрявцев. – М.: Издат. МГУ, 1999. – 495 с.
6. Моргун В.Ф. *Основи психологічної діагностики: Навчальний посібник* / В.Ф. Моргун, І.Г. Тітов. – К.: Вид. Дім «Слово», 2009. – 460 с.

Луцький М.І. Застосування психодіагностичних методів судово-психологічної експертизи в адміністративному процесі

У статті проаналізовано групу психодіагностичних методів, які застосовуються у судово-психологічній експертизі в адміністративному процесі. Актуалізовано увагу на окремих методах, таких як бесіда, анкетування, спостережен-

ня та ін. Доведено необхідність їх комплексного застосування для отримання об'єктивної і повноцінної картини правопорушення та особи, що його вчинила.

Ключові слова: психодіагностика, бесіда, інтерв'ю, анкетування, спостереження, біографічний метод, метод анамнезу.

Луцкий М.И. Применение психодиагностических методов судебно-психологической экспертизы в административном процессе.

В статье проанализировано группу психодиагностических методов, применяемых в судебно-психологической экспертизе в административном процессе. Сосредоточено внимание на отдельных методах, таких как беседа, анкетирование, наблюдение и др. Доказано необходимость их комплексного применения для получения объективной и полноценной картины правонарушения и лица, его совершившего.

Ключевые слова: психодиагностика, беседа, интервью, анкетирование, наблюдение, биографический метод, метод анамнеза.

Lutsky M.I. The use psychodiagnosics techniques of forensic psychological examination at the administrative process.

The author of the article analyzes the group of psychodiagnosics techniques, which used in forensic psychological expertise in the administrative process. The main attention is modified to individual methods, such as conversation, interview, questionnaire, observation and others. Proved the need for their integrated application to obtain an objective and complete picture of the offense and the person who committed it.

Key words: psychodiagnosics, conversation, interviews, questionnaires, observations, biographical method, history method.

Петровська І.І.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ІНСПЕКЦІЇ УКРАЇНИ

УДК 343.73:341.233.1

Актуальність дослідження питань правового статусу державних інспекцій зумовлена змінами структури органів центральної виконавчої влади та невизначеністю правового статусу даної групи органів виконавчої влади, а також необхідністю у створенні оновленої контрольно-наглядової системи, здатної ефективно функціонувати в умовах економічного та політичного плюралізму.